

Methodology of Forming Ecological Literacy in Primary Class Students

Shonazarova Nozima Ruslanovna
Nizomiy nomidagi TDPU 3-bosqich talabasi
e-mail: shonazarovanozima4@gmail.com
Tel: +998944331023

Abstract

This article describes the formation of environmental culture among elementary school students, how to teach students about measures to prevent air pollution and environmental damage. Concepts are given about the work of nature.

Keywords: Ecology, space, nitrogen, oxygen, hydrogen, air, red book, understanding, education, protection, waste.

Tabiatni muxofaza qilish, tabiatdan oqilona foydalanish va ekoogik sharoitlarni yaxshilashda ekologik ta'lim tarbiya muhim ro'l o'ynaydi. Turli mamlakatdagi ekologik vaziyat, tabiatdan foydalanish xususiyatlari ko'p jihatdan aholining ekologik savodxonlik darajasi, ekologik madaniyatga bog'liqdir. Ekologik tarbiya oiladan boshlanadi.

Ekologik ta'lim tarbiya BMT, YUNESKO va YUNEP ning diqqat markazidagi masaladir. Ekologik ta'lim va tarbiyani rivojlantirish uchun jaxon, aloxida davlatlar miqyosida turli tadbirlar o'tqazilmoqda. Har bir soha mutaxassisi ekologik savodxon bo'lishi va o'z faoliyatida tabiatga zarar yetkazmasligi, ekologik ta'lim-tarbiyani rivojlantirishga hissasini qo'shishi lozimdir.

Ekologik ta'lim va tarbiya bog'chadan oliy o'quv yurlarigacha uzluksiz davom etishi lozim. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ekologiya, atrof-muhit, tabiatni asrash kabi tushunchalarni o'rgatish esa ularni kelgusida ekologik savodxon bo'lishlari uchun poydevor vazifasini bajaradi.

O'quvchilarda tabiat va uni asrash haqidagi tushunchalarni berishda avvalo aniq fanlarning o'rni juda katta, lekin o'qituvchi o'tilayotgan har bitta darsini tabiat va atrof-muhit bilan bog'lagan holda o'tishi kerak. Hayotiy va oddiy misollar orqali aytib o'tilsa bolalarning esida qolishi yanada yaxshiroq bo'ladi. O'quvchilarga ona tabiat nima ekanligini, u bizga berayotgan ne'matlari va ularga ziyon yetkazmaslik haqida turli hikoyacha ma'ertaklar aytib berish orqali ham ularda tabiatga muhabbat uyg'otish mumkin. O'tilayotgan fanlar integratsiya asosida o'zaro bog'lab o'rgatilsa samaradorlik yanada oshadi va ko'zlngan maqsada va natijaga erishish osonlashadi.

Boshlang'ich ta'limga tabiiy va aniq fanlarning fanlararo integratsiyasini kiritish tabiatga muhabbatni tarbiyalashga, atrof-muhitga nisbatan mas'uliyat hissini oshirishga yordam beradi, bu esa ekologik madaniyatni shakllantirishga olib keladi.

Ekologik madaniyat insoniyat jamoalari va tabiiy muhitning o'zaro bog'liqligini tan oladigan qadriyatlar tizimidir. Ushbu turdagi madaniyatni boshlang'ich sinflarda targ'ib qilish uchun fanlararo integratsiya muhim ahamiyatga ega. Bu fan, ijtimoiy fanlar va til san'ati kabi turli fanlarni atrof-muhit mavzusiga bog'laydigan darslar va tadbirlarni birlashtirishni anglatadi.

Dars jarayonlaridan tashqari, turli amaliy mashg'ulotlar o'tkazish, sayoxat va ekskursiyalar tashkillashtirish bolalarni tabiat bilan yanada yaqindan tanishtirish va atrof-muhitga insonlarning munosabatini ko'rsatish o'quvchilarga yanada ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu orqali ular tabiatni asrash va u bizga in'om etgan ne'matlar haqida o'zlarida tushuncha hosil qiladilar.

Hozrgi texnika asrida o'quvchilarga bironta ma'lumotni o'rgatish va tanishtirishda multimediya vositalarining o'rni juda katta ekanini hisobga olgan holda ekologiya haqidagi qiziqarli ma'lumot va materiallarni turli animatsion slaytlar va videoroliklar orqali namoyish etish ham samarali natija beradi. Bu o'quvchilar uchun qiziqarli va esda qolarli jarayon bo'ladi.

Shuningdek, maktablarda tashkillashtiriladigan "Ona tabiatni asraylik", "Qushlar bizning do'stimiz", "Yerimizni asraymiz" kabi mavzularda o'tkaziladigan tadbirlar ham o'quvchilarning ekologik savodxonligini oshirishga katta yordam beradi.

Amaliy mehnat jarayonlarida o'quvchilarning kichik yoshdan boshlab ishtirok etishlari ularda ongli ravishda ekologiyaga bo'lgan munosabatning shakllanishiga sabab bo'ladi. Hovlilarda tashkillashtiriladigan hashar jarayonlarida ishtirok etish orqali ular atrof-muhit ifloslanishiga sabab bo'luvchi omillar va ularni tozalashda ham ekologiyaga zarar bermaslik kerak ekanligi, tabiatni zararlaydigan ishlar qilmaslik kerakligi haqida tushunchaga ega bo'ladilar.

L.N. Malkinaning ta'kidlashicha, boshlang'ich maktab yoshida bolani unga turli qoidalarni tushuntirish orqali ishonitirish juda oson; bilimlarni idrok etishga o'rgatish osonroq bo'ladi, buning asosida u voqelikni keyingi idrok etadi.

A.V. Nevzorovaning ta'kidlashicha, boshlang'ich maktab yoshida bola hissiyotli va ta'sirchan bo'lib, u bizning kichik birodarlarimizning hayoti va yashash joyini saqlab qolish uchun tabiat va o'simliklarni himoya qilish chaqirig'iga tezda javob beradi. Bu ekologik fikrlash asoslarini yaratish uchun qulay davr. Diqqat barqaror, jamlangan bo'ladi, talaba uni nazorat qila oladi va o'quv materialini yod oladi. Bu yoshda bolalar tabiatda sodir bo'ladigan hodisa va jarayonlardagi murakkab munosabatlarni o'rganish va tushunish imkoniyatiga ega bo'ladi. Kichik yoshdagi talaba ekologik xarakterga ega bo'lgan juda katta hajmdagi ma'lumotlarni o'zlashtira oladi va kerak bo'lganda olingan bilimlarni

eslab qoladi va undan foydalana oladi. Boshlang'ich maktab yoshida vaqt va makonni idrok etish barqaror, ijodiy tasavvur, vizual-majoziy tafakkur rivojlanadi. Bu yoshda bola aqliy va jismonan samarali bo'ladi, lekin bu uning shaxsiy qiziqishi bo'lsa, ish muayyan vaqt oralig'iga ega.

Tabiatga nisbatan qo'pol munosabatda bo'lishni oldini olish uchun, dastlabki yillardan boshlab ekologik madaniyatni rivojlantirishga kirishish kerak. Shu bois, bugungi kunda bolalarning ekologik ta'lim dolzarbligi ortib bormoqda.

Maktabgacha yoshi bolaning dunyoga nisbatan asosi bo'ladigan eng munosib vaqtdir. Erta yoshdagi bolalar juda hissiy, samimiy va rahm-shafqatli bo'lib, tabiatni tirik organizm deb his qilishadi. Bolalarda ekologik ta'lim, birinchi navbatda, bolaning atrof muhitga – yer, suv, o'simlik va hayvonot dunyosiga ijobiy munosabatini shakllantirishga qaratilgan. Bolalarni tabiatni sevishtirishga va himoya qilishga o'rgatish, tabiat resurslaridan ehtiyotkorlik bilan foydalaning - ekologik ta'limning asosiy vazifalari.

Bolalarning ekologik madaniyatini tarbiyalash bolaning oilasida boshlanadi. Bolalar o'z otalarni xatti-harakatlarini nusxa ko'chirishadi. Shuning uchun otalarning farzandiga

ekologik madaniyatning asoslarini tushuntirishlari va ularning so'zlarini harakatlar bilan mustahkamlashlari juda muhimdir. Ota-onalarning o'zlari kuzatmayotgan narsalarni bolaga o'rgata olmaysiz.

Bolaga suv va quruqlikdagi hayotning ajoyib turlari haqida gapirib bering. Hayvonot va o'simliklar haqidagi tasvirlangan ensiklopediyalar va filmlar sizga shu tarzda yordam beradi.

Sizning bolangizga V. Bianchi, L. Tolstoy, B. Zaxoder, N. Sladkov, M. Prishvin, K. Ushinsky tabiat haqidagi ajoyib, xush hikoyalarni o'qing. Bolalar soatlab kattalarning hikoyalarini tinglashga tayyor. O'qishdan so'ng, belgi bilan bog'liq muammolar haqida chaqaloq bilan suhbatlashing.

Har qanday tarzda, bolaning hayvon yoki o'simliklarni parvarishida ishtirokini jalb qilish va ularni rag'batlantirish. Siz eng sevimli gulni sug'orish yoki qishda qushlar uchun oziqlantiruvchilarni o'rnatishingiz mumkin.

Yozda ekologik ta'lim maktabgacha yoshdagi bolalar uchun qiziqarli sarguzashtga aylanishi mumkin. O'rmonda, maydonda, parkda, o'tloqda yurish mahalliy o'simlik va hayvonot dunyosining odatdagi vakillari bilan tanishishga yordam beradi.

O'qituvchilar ekologik madaniyat nuqtai nazaridan bolalarning voqelik haqidagi tasavvurlarini shakllantirishga va tabiat qadriyatlarini singdirishga ta'sir ko'rsatadilar. Buning uchun turli xil tarbiya va ta'lim usullari qo'llaniladi:

- ongni shakllantirish, buning uchun mashqlar, misollar va e'tiqodlar amalga oshiriladi;
- hayot natijasida his-tuyg'ular, ong va introspeksiya yordamida tajribani shakllantirish;
- ishbilarmonlik o'yinlari va mashg'ulotlar jarayonida rag'batlantirish va jazolash.

Har tomonlama rivojlangan shaxsni tarbiyalash, shu jumladan ekologik ta'lim, ta'lim tizimining ajralmas qismidir. Uning mazmuni ta'lim va tarbiya jarayonining turli shakllari orqali o'zlashtiriladi. Bu talabalarning bilish faoliyatiga hissa qo'shadi.

Ekologik ta'lim uchun quyidagi ish vositalari va shakllaridan foydalaniladi:

- krujkalar;
- suhbatlar;
- tanlovlar;
- uchrashuvlar;
- ekskursiyalar;
- maktab ma'ruzalari;
- Olimpiadalar;
- o'quv mashg'ulotlari.

Ekologik ta'lim jarayonida nafaqat maktabda va sinfdan tashqari ishlarda, balki uyda ham turli shakl va usullardan foydalanish muhimdir. Shuni esda tutish kerakki, ota-onalar o'z farzandlariga o'rnak ko'rsatdilar, ya'ni oddiy qoidalar (ko'chada axlat tashlamang, hayvonlarni o'ldirmang, o'simliklarni yig'mang, subbotniklar o'tkazing) bolalarni uyda o'qitish, ularga o'zlarining xulq-atvorlarini yaxshi namunalarni ko'rsatish. Ekologik ta'limning turli shakllari va usullarining birlashishi sayyoramiz farovonligi bog'liq bo'lgan jamiyatning vijdonli va mas'uliyatli a'zolarini shakllantirishga yordam beradi.

Hozirgi kunda eng dolzarb muammolardan biri ekologik muammodir. Shu sababdan ham bolalar bog'chalarida ham ekologik ta'lim-tarbiya berishga alohida e'tibor berilmoqda. Tabiat

bilan tanishtirish metodika fanida talabalarga ekologik ta'lim-tarbiya berish usullari, «Qizil kitob» haqida qisqacha ma'lumot va «Qizil kitob»ga kiritilgan, noyob o'simlik va hayvonot olami haqida ham bilim berishga katta o'rin berilgan.

Shunindek, talabalar bolalar boqchasidagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish sohasidagi yangi tajribalarni ham o'rganib olishlari zarur. Buni ular o'sha boqchalarda amaliyotda bo'lgan davrlarida o'rganadilar. Bolalarni tabiat qonun-qoidalariga bilan tanishtirishning ahamiyati shundaki, ularning to'g'ri o'sib ulg'ayishiga, tabiatda bo'ladigan voqea-hodisalarni ilmiy asosda tushunishga olib keladi. Bu bolaning shakllanishida, tabiatga, ona-Vatanga, tabiat boyliklariga bo'lgan mehr-muhabbatni oshiradi. Darhaqiqat, tabiatni muhofaza qilish ayrim kishilarning ishi deb qaralmasdan barchamizning ishimiz ekanligi zedan chiqarmasligimiz kerak. Bog'cha yog'adagi bolalarning xar tomonlama kamol topishida tabiat bilan tanishtirishning o'ziga xos tarbiyaviy xususiyatlari bor. Bu jarayon turli vositalar, metodlar orqali amalga oshiriladi.

Aqliy tarbiya berish ko'zlangan maqsad maktabgacha yoshdagi bolalarni tevarak – atrofdagi hayotning eng oddiy xodisalari haqida turli tasavvurlar hosil qila olishga o'rgatib borishdan iborat. Tabiat vositasida bolalarga aqliy tarbiya berish biz yashaydigan muhitdagi o'simlik va xayvonot olami bilan tanishtirish, jonlig'jonsiz tabiat haqida tushuncha berish haqidagi, uning elementlari, tabiatda bo'ladigan hodisalar, yomg'ir, yulduzlar, oy haqida, er haqida tushunchalarini mashg'ulot vaqtida so'rab bilish mumkin. Bola tevarakg'atrofdagi narsalar, ularning shakli, rangi, kattag'kichikligini ko'rib ular xaqida fikr yuritadi. Aqliy tarbiyaning eng muhim vazifalaridan yana biri bolalarni tarbiyalash. Bolalarga aqliy tarbiya berishda tabiat vositalardan foydalanish ma'lum bir tizim asosida amalga oshirilishi kerak. Buning uchun eng avvalo tabiat bilan tanishtirishning eng oddiy tushunchalaridan boshlab tabiat haqidagi ilmiy dunyoqarashlar hosil qilinadi. Natijada bolalarda ko'rgazmali obrazli, ko'rgazma xarakterli tafakkur rivojlanadi. Buning ahamiyati shundaki tanishtirilgan tabiatning xar bir vositasi bola ongida fikrida tushunchasida mustaxkam iz qoldiradi.

Yoshlarga nafosat tarbiyasini berishdan maqsad shaxsning didini, go'zallikni his etib doimo unga intilib yashash xislatini tarkib toptirishdir. Chindan xam tabiatni uning go'zal manzaralarini tog' rog'larni sevmagan undan roxatlanmagan kishi bo'lmasa kerak. Gullarning, mevalarning hidi, shakli va rangi, qushlarning sayrashi, ariqlardan suvlarning shildirab oqishi, oyoq ostidagi qorning g'ijirlashi - bularning barchasi balalarda tabiatdagi narsa va xodisalarni his qilishga imkon beradi va ularda estetik hissiyotni tarbiyalash va o'stirish uchun boy material bo'lib xizmat qiladi. Ma'lumki, yosh bolalar chiroyli, yorqin, rang, predmetlarni yaxshi ko'radilar. Go'zallik xavas, qiziqish xar bir bola ongida mavjud. Biz bola ongidagi fikridagi ana shu qiziqishni rivojlantirishimiz zarur. Bunda asosiy vosita rolini tabiat oynaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning tabiat vositasida nafosat tarbiyasini istagan faslda amalga oshirish mumkin.

Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki bolada kichik yoshdan boshlab ekologik savodxonlikni shakllantirib borish va ularni ekologiyaga befarq bo'lmagan ruhda tarbiyalash juda muhim hisoblanadi. Buni esa sinf xonasidagi gullarni parvarishlash, ularga vaqtida suv quyish, chiqindilarni axlat chelagiga tashlash, daraxt shoxlarini sindirmaslik, qushlarga zarar bermaslik, suvni isrof qilmaslik, unga har-xil chiqindilarni tashlamaslik kabi oddiy narsalarni bolaning ongiga singdirish va doimiy eslatib turish va albatta o'zimiz ham amal qilish orqali

amalga oshira olamiz. Biz kattalar doimo bolalarga o‘rnak bo‘lishimiz kerak. Dono xalqimiz bejizga aytmagan: “Qush uyasida ko‘rganini qiladi”,- deb.

Tabiatni asrash unga hurmat, e‘tibor ko‘rsatish va himoya qilish bizning qo‘limizda shunday ekan buni farzandlarimizga na‘muna bo‘lishdan boshlaylik.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayev X.A. Biogeoximiya va tuproq muhofazasi asoslari. Toshkent. «O‘qituvchi», 1989.
2. Alimov T. A., Rafikov A.A. «Ekologiya xatolik saboqlari», Toshkent, «O‘zbekiston», 1991.
3. Baratov P. Tabiatni muhofaza qilish. T.: «O‘qituvchi», 1991.
4. Govard A. D., Remeon N. Geologiya i oxrana okrujayuhey sreda’. L. «Nedra». 1982.
5. Iqtisodiyotning agrar sektori. T.Jo‘rayev, Sh. Allayarov, X.Asatullayev, T. Umarov, Ma‘ruzalar matni. -T.: TIM, 2012
6. Salomov T. Hamdamov Q.S. Tursunxo‘jayev T.L., To‘raxo‘jayev T.I., Hakomov R.X., O‘roqov N.I., Aripov I.M., Jahon qishloq xo‘jaligi. O‘quv qo‘llanma. - T.: TDIU, 2004.
7. Hakimov R. Agrosanoat majmuasi iqtisodiyoti, -T.: MCHJ —RAM-SI, - 2007.

